

THE ROLE OF THE INTELLECTUAL IN THE TOTALITARIAN REGIME IN ROMANIA

Maria-Aura Caraponu

PhD Student, University of Bucharest

Abstract: Regarding the position of intellectuals within the totalitarian regime, it is necessary to classify them. Thus, we can speak of an intellectual activist who has dealt with the praise of the party, the factories and it is he who risked losing everything with the fall of the regime; of a neutral, indifferent intellectual who was at the opposite poles and could be rehabilitated after the fall of the dictatorship and the anticommunist intellectual who had a negative attitude to the existing governing system at that time, and which fell into the sight of security, was traced, closed, tortured, followed the individual's orientation towards self-determination. But those who escaped were rehabilitated with the change of power.

Keywords: intellectuals, totalitarian, regime, anticommunist, dictatorship

Discutând despre stânga și despre comunism, ar trebui să facem mai întâi o departajare, cum ar face-o Școala de la Annales, în timp lung și în timp scurt. Timpul lung s-ar referi la o perioadă întinsă de istorie, care ar cuprinde câteva paliere: geografic, istoric și cultural. Istoria comunismului este o istorie, discutând la scară megatemporală, nu prea întinsă, dar cu structuralitate bine determinată reprezentând, dacă putem spune așa, partea diavolului din desfășurarea paradigmei existențiale. Să cităm în acest sens câteva afirmații. Este cunoscută corespondența dintre Karl Marx și Friedrich Engels, studiată mai ales în mediul academic, estic și preponderent vestic, edulcorant: *Odată ajunși la putere, comuniștii trebuie să treacă drept monștri*¹, *Istoria este judecătorul, proletariatul este călăul*.² (Marx), *Comisariatul pentru justiție este comisariatul pentru exterminare socială*.³ (Lenin), *În această revoluție va trebui să-l trezim pe Diavol în sufletul oamenilor, să ațâțăm patimile cele mai josnice*⁴ și, incredibil, aserțiunea lui Jean Paul Sartre cel care a scris: *L'être et Le néant: Cei care se opun comunismului trebuie lichidați. Nu e suficient să-i băgăm în pușcării mai pot să iasă. Trebuie împușcați*.⁵

Este un moment tragic din istoria umanității, tratat din păcate cu o anume ușurință, aproape regretabilă. Cărțile lui Marx și Lenin nu sunt prezentate în general în legătură cu crimele, care fie s-au inspirat din lucrările lor, fie au fost direct inspirate de ei. *Universitarii numesc asta obiectivitate academică. Anul trecut a apărut în Statele Unite, la una dintre cele mai prestigioase edituri universitare, o ediție comentată a Manifestului partidului comunist-o lucrare a lui Marx și Engel din 1848. Editorul a scris o introducere, în care reușește performanța de a nu cita niciuna dintre criticile clasice aduse ideilor economice, sociale și*

¹Corespondența dintre Marx și Engels, apud Pleșu, Liiceanu, Patapievic, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014

²Karl Marx, apud Pleșu, Liiceanu, Patapievic, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014

³Lenin, apud Pleșu, Liiceanu, Patapievic, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014

⁴Bakunin, apud Pleșu, Liiceanu, Patapievic, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014

⁵Sartre, apud Pleșu, Liiceanu, Patapievic, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014

politice prezente în Manifest. Mai mult, bibliografia, toată, este stângistă și favorabilă fie socialismului în general, fie comunismului⁶.

Una dintre problemele, pe care putem să o discutăm atunci, când vorbim despre comunism, este aceea a nihilismului. Există- sintetizează Horia Roman Patapievici în studiul din volumul citat- două feluri de nihilism: *un nihilism agresiv, care nimicește; și unul (să-i zicem) blând, care (doar) anihilează*⁷. Urmează, după această descriere, eseizarea despre *dizolvarea sufletelor în neant, care e însă precedată de anestezia lor morală, marcată prin atrofierea discernământului moral, care se manifestă prin refuzul ori incapacitatea de a mai distinge între bine și rău, două categorii morale pe care mulți oameni emancipați și bine intenționați de azi le consideră învechite, inoperante, ori chiar periculoase*⁸.

Albert Camus discută despre *nihilismul agresiv care ne face insensibili la crima științifică, la masacrul ideologic, la exterminarea politică*⁹. Teoretizările lui Albert Camus sunt cutremurătoare: *Oricîncotro ne-am uita în jurul nostru, locul privilegiat este ocupat de crimă și de crima științifică, de crima utilă. La capătul raționamentelor care au în miezul lor negația și nihilismul regăsim în chipul cel mai firesc lagărele de concentrare. Trebuie să înțelegem că dacă acceptăm ca legitimă instalarea noastră în negația totală, atunci trebuie să ne pregătim și să ucidem, și anume să ucidem științific*¹⁰.

Ar fi apoi să stabilim genul proximal și diferența specifică a nihilismului blând care *ne facem incapabili să numim răul rău și binele bine*¹¹.

Să medităm la altă aserțiune a lui Albert Camus *Într-adevăr, dacă nu credem în nimic, dacă nimic nu are sens și dacă suntem incapabili să mai afirmăm vreo valoare, atunci totul este permis și nimic nu mai are vreo importanță. Atunci nu mai există nici bine, nici rău, Hitler nici nu a greșit, nici nu a avut dreptate. E același lucru dacă milioane de oameni sunt arși în crematorii ori dacă ne dedicăm îngrijirii leproșilor. (...). E egal dacă ne onorăm morții ori dacă îi aruncăm la gunoi. Toate ar fi echivalente*¹².

Din toate aceste disertații, pe lângă tulburarea ontologică, pe care ne-o provoacă, structură de adâncime extrapolând în societatea de astăzi, să reținem coniecturile asupra a ceea ce înseamnă acest lucru din punct de vedere moral, imoral și amoral. O lume care nu își regăsește valorile, le tratează fonocentric și nu logocentric, nu merge adică de la știință, știința în sine, spre fonocentric, ceea ce ar trebui să însemne stilizare, înfrumusețare estetică și nu numai, emicitate în sine, adică sunetul devenit fonem, cu devenire emică, petru a putea disloca lectorul obișnuit cu zgomote, nu cu esență, și pentru a-l duce în spațiul, unde ar putea exista izbăvirea prin cuvânt.

⁶Pleșu, Liiceanu, Patapievici, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014, pag.108

⁷Ibidem, pag.129

⁸Ibidem, pag.130

⁹Ibidem

¹⁰Albert Camus, *Le temps des meurtriers* (vara lui 1949: conferință ținută în America de Sud), în (*Euvres completes*, t.III (1949-1956), Bibliotheque de la Pleiade, nrf, Gallimard, Paris, 2008, p.355,

apud Pleșu, Liiceanu, Patapievici, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014, pag. 130

¹¹ Op.cit., pag.108

¹²Albert Camus, *La crise de l'homme* (conferință ținută în Statele Unite la McMillin Theatre, în 28 martie 1946), în (*Euvres completes*, t.II (1944-1948), Bibliotheque de la Pleiade, nrf, Gallimard, Paris, 2006, p.740, apud Pleșu, Liiceanu, Patapievici, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014, pag.131

În ceea ce privește poziția intelectualilor în cadrul regimului totalitarist, consider că, pentru început, ar fi necesară o clasificare a acestora. Astfel, putem vorbi de un intelectual activist, care s-a ocupat de elogierea partidului, a uzinelor, a fabricilor și tot el este cel care a riscat să piardă totul odată cu căderea regimului; de un intelectual neutru, indiferent, care se afla la polii opuși și care a putut fi reabilitat după căderea dictaturii și de intelectualul anticomunist, care are o atitudine negativă față de sistemul de conducere existent la acea vreme și care a căzut în vizorul securității, a fost urmărit, închis, torturat, s-a urmărit orientarea individului spre autodesființare. Însă cei care au reușit să scape au fost reabilitați odată cu schimbarea puterii.

Pe cei din prima categorie, Julien Benda, în cartea sa *Trădarea cărturarilor*, îi numește cărturari moderni și îi vede ca pe niște trădători ai spiritului universal, deoarece au îmbrățișat forma unei spiritualități naționale care nu poate fi decât condamnabilă. El consideră ca fiind adevărați cărturari personalități ca: Socrate, Platon, Kant, Renan, care s-au consacrat numai studiului abstract, liber de orice contingentă.

Pentru el, cărturarii moderni sunt de fapt niște falși cărturari și dă ca exemple pe: Barres în Franța, Fichte în Germania, Annunzio în Italia, pe care îi consideră promovării trădării. Din punctul său de vedere, trădător este cel care a trădat spiritul, cel care a devenit un sclav al mulțimii. Un cărturar nu trebuie să se amestece în structuralitatea progresului național și mai ales să nu persiste în a propovădui nedreptatea și răul, chiar când acestea par a folosi națiunii. Concluzia sa este că între spiritualitate și politică există o mare incompatibilitate, iar creștinismul este dator să lupte pentru spiritualizarea națiunii.

Despre importanța intelectualului la acea vreme vorbește și Stephen Koch, care se ocupă de analiza comunismului, mai ales în statul german: *De fapt, o bună parte a comunismului german din epoca sa de glorie dintre cele două războaie se rezumă la un grup de intelectuali entuziaști, adesea universitari, și de familii din înalta societate, oameni care aparțineau mai curând lumii lui Thomas Mann și faimoasei sale progenituri, decât străzilor mărginașe ale lui Brecht.*¹³

Aceleași lucruri le-a susținut și Herta Müller în cadrul evenimentului de la Ateneul Român din 2010. Scriitoarea reproșează elitei românești din acea perioadă nepăsarea, ascunderea, faptul că scriitorii de atunci preferau să meargă pe neobservate pentru a nu avea probleme. Îi acuză de apolitism, de faptul că trăiau în umbră, că erau indiferenți față de politică, nu erau angajați politic și mulți dintre ei au devenit activiști, s-au supus cu ușurință regulilor care se cereau, tocmai pentru a o duce bine, pentru a trăi liniștiți, fără spirit de sacrificiu. Le reproșează faptul că pentru aceasta trebuiau să mintă, să se dedubleze. Ei scriau nu ceea ce se vedea în realitate, ci ceea ce ar trebui să fie realitatea. Însă cu toții știm că se scria pentru a se vinde, pentru ca scriitorii să nu moară de foame.

Exemplele în acest sens pot fi multe, dar mă opresc la cazul lui Petru Dumitriu, care mărturisește la un moment dat, pe parcursul carierei sale, că a fost nevoit să facă *pact cu diavolul pentru a nu muri de foame*. Cu timpul, a devenit un privilegiat al regimului, apreciat de Ana Pauker și primește numeroase premii, printre care și Premiul de Stat. Cunoscută a rămas opera sa *Drum fără pulbere*, care nu surprinde nimic altceva decât entuziasmul celor care construiesc canalul Dunăre-Marea Neagră, deși aici se muncea pe capete, erau deținuți politici, oameni condamnați la muncă silnică. George Pruteanu îl caracteriza în 2002 drept un roman *execrabil din punct de vedere moral*, amintindu-și că, cu șapte ani în urmă, scriitorul îi mărturisează *îmi vine să-mi tai mâna cu care am scris Drum fără pulbere.*¹⁴

Tema pactului cu diavolul este, de altfel, tema cel mai insistent dezbătută în cartea de care vorbesc, a pactului făcut de unii de bună voie, iar de alții cu forța, în împrejurări a

¹³Stephen, Koch, *Sfârșitul inocenței. Intelectualii din occident și tentația stalinistă*, București, Editura Albatros, București, 1997, p.19

¹⁴George, Pruteanu (8 aprilie 2002), *Dezbateri parlamentare, Camera Deputaților, accesat în 5 noiembrie 2018*

căror evocare ne proiectează în plin deceniu obsedant, spre a folosi și vorbele lui Marin Preda, confratele la care Petru Dumitriu mereu se raportează. La el și la Eugen Barbu, socotindu-i, pentru acel moment, competitorii săi literari cei mai redevabili. În ceea ce-l privește, Petru Dumitriu ne lasă să înțelegem că a făcut amintitul pact pe de o parte pentru că și alții îl făcuseră, intelectualii comuniști congeneri („m-am găsit antrenat, nu zic târât, nu, dar primit printre intelectualii comuniști, români și evrei, din generația mea”), iar pe de alta obligat, constrâns de mizerie, de boală, de deprimare („Mor de foame, mor de pneumonie, mor de tristețe. Ce mă fac? Hai să încercăm cu ăștia”) și, decisiv, de faptul că tatăl său ar fi fost atunci în închisoare. Mama tânărului publicist, colaborator, totuși, al „Scânteii”, i-ar fi cerut: „Fă ceva!”, iar el a decis să scrie *Vânătoare de lupi*, obținând astfel eliberarea tatălui. Ironia destinului a făcut însă ca mai târziu, după fuga din țară întâmplată în 1960, tatăl, pe care fiul îl eliberase cu prețul amintit, să-i fie din nou arestat, dar și mama, dar și sora, dar și fosta soție, ca represalii pentru ruperea univocă a pactului.¹⁵

De asemenea, am avut ocazia să aud aceleași lucruri în urma unui interviu luat de mine scriitorului Constantin Mateescu. Țin să menționez faptul că scriitorul afirmă că avea oroare față de sistemul cu care a trebuit să cu confrunte, pentru că nu scria așa cum se cerea și că, deși am publicat mult, am făcut acest lucru cu greu. Pentru a putea publica cărți care făceau trimitere subtilă la teroarea comunismului, le dădea titluri care nu aveau legătură cu conținutul, tocmai pentru a distra atenția, dar trăia cu frica de a nu fi prins. Menționează că a scris despre perioada comunistă mai mult după revoluție, și despre perioada interbelică în comunism. Cel mai bine surprinde statutul intelectualului în opera *M-am însurat cu o comunistă*, în care prezintă mirarea unui jurnalist la publicarea propriilor texte, al căror conținut era schimbat și adaptat la cerințele vremii, fără ca el să știe acest lucru și conștientizează că i s-ar fi putut face mult rău, dar scăpa datorită faptului că era însurat cu fiica șefului partidului. Constantin Mateescu face referire la prezentarea atmosferei din țara noastră pe care scriitorii trebuiau să o prezinte ca fiind propice tuturor românilor, iar pe cea din occident ca fiind una rea, distrugătoare a valorilor românești.

Venise primăvara. Lucram acum la Glasul adevărului, temutul cotidian al dictaturii. Intrasem ex abrupto în lumea mare a presei. Eram trimis în fabrici să scriu articole despre elanul în muncă al clasei truditoare, despre spectaculoasele izbânzi în întrecerea socialistă și alte subiecte de interes obștesc. Îmi dam silința să fac un lucru bun, temeinic, numai că textele pe care le înaintam redacției erau înlocuite cu altele, mai generoase, ce nu aveau nimic comun cu ce scrisesem eu, în afara semnăturii. Faptul că, în sfârșit, aveam o muncă respectabilă, că ajunsesem să semnez într-un cotidian central îmi ațâța orgolulul, mă irita în schimb ideea că scriu de-a surda. De ce m-or fi angajat de vreme ce nu folosesc condeiul meu? Situația mi se părea bizară, așa că într-o dimineață mi-am luat inima în dinți și am bătut timid la ușa redactorului-șef. De partea cealaltă a biroului se afla un ins surăzător, deloc brutal sau violent, cum mă avertizaseră colegii. M-a ascultat atent, comprehensiv, s-a interesat dacă îmi place munca în redacție, dacă mă satisface ambianța, dacă salariul pe care îl primesc e rezonabil. Știi ce, mi-a spus, în cazul că nimeni nu te supără, vezi-ți de sarcinile pe care le primești și lasă-i pe băieți să-și facă treaba, știu ei mai bine cum trebuie să procedeze. Mi-a întins o mână transpirată. Cu vremea o să te obișnuiești aici, a adăugat în timp ce mă îndreptam năuc spre ușa capitonată a biroului.¹⁶

De altfel, acesteasunt idei susținute și de criticii literari care s-au ocupat de opera lui Constantin Mateescu: Mircea Iorgulescu¹⁷, Nicolae Balotă¹⁸, Eugen Negrici: *Aflat la hotarul memorialisticii și exploatarea filonului amintirilor, schițele, povestirile, nuvelele și romanele*

¹⁵ Cazul Petru Dumitriu de Gabriel Dimisianu, http://www.romlit.ro/index.pl/cazul_petru_dumitriu

¹⁶ Constantin, Mateescu, *Scrieri I, După căderea cortinei*, Iași, Editura Rotipo, 2014, p.491

¹⁷ Mircea, Iorgulescu, *Constantin Mateescu: Noaptea și ziua, România literară*, 6 august 1970

¹⁸ Nicolae, Balotă, *Constantin Mateescu: Fumul bunicului, România literară*, 19 august 1971

*sale scrise în comunism au dat cale visului nostru paseist, înlesnindu-ne evadarea spre paradisul interbelic, spre o lume vetustă, dar normală, locuită de oameni interesanți și pe care autorul nu o discreditează (cum îi cerea partidul), ci o evocă, nostalgic, învăluind-o în lirism și tandrețe.*¹⁹

Deși Gabriel Liiceanu, în cadrul evenimentului de la Ateneu, le ține partea unor astfel de autori pentru care fiecare carte creată în acea perioadă este o formă de a spune *Nu lumii în care trăiesc*, Herta Muller afirmă că nu e suficient, că aceasta nu e decât o formă de exprimare și că nu a deranjat conducerea cu nimic. Practic, își exprimă durerea față de nepăsarea unor scriitori care nu au făcut nimic pentru a diminua teroarea oamenilor de atunci, pentru că și ea, ca și mulți alții vede în comunism doar un lanț de cadavre, perioadă în care și-a pierdut prieteni, oameni dragi. Scriitoarea pune preț pe valoarea vieții omului, care în ciuda problemelor existențiale, trebuia să mai îndure și asupririle sistemului.

Totodată, reproșează faptul că scriitori români nu erau uniți, nu au dat naștere unor mișcări disidente, unor scrieri care să circule, așa cum s-a întâmplat în Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia, iar *cei care au ridicat capul au fost lăsați singuri*. Cei mai mulți au tăcut și afirmă că asta a deranjat-o. *Au fost mulți, dar totuși o minoritate*. Aserționează tranșant: dictatura nu ar fi putut să existe, dacă funcționalitatea o dădea solidaritatea și nu singularitatea. Aceste mișcări au fost suprimate la noi încă din fașă de un sistem de securitate foarte bine pus la punct și excesiv de numeros. H.Muller își amintește un episod din viața ei de educatoare. La începutul orelor, când copiii cântau imnul așezați ca niște soldați, ea a ezitat să-l intoneze alături de ei. Micuții i-au atras atenția, momentul fiind, de fapt, dramatic. Copiii devenisera ideologie: *Cu cât era țara mai prăpădită, se mai puneă o strofă*.

Același lucru l-a constatat și Ana Selejan: *Să nu uităm că literatura pentru copii contribuie la educarea noilor generații în spiritul dragostei de partid, al devotamentului față de URSS și genialul Stalin, conducătorul forțelor păcii și socialismului.*²⁰

Herta mărturisește, în finalul discuției cu Liiceanu, că nici ea nu a fost o disidentă, doar că a încercat să răspundă pentru ceea ce a făcut și să nu facă *ceea ce o îngreșează mai mult laalții*. A trebuit să facă față, nu să înțeleagă, pentru că nu a găsit nici până azi răspunsul la întrebarea *De ce?* Și-a găsit refugiul în scris și scrie doar când este singură, văzând în acesta o formă de eliberare și o practică pe care o face doar în singurătate.

Într-un sistem al fricii, simplul act de a scrie poate fi un act de curaj. Este evident că românii n-au avut un Havel și nicio societate civilă. Au avut personalități precum Constantin Noica, N.Steinhardt, Petre Țutea, dar și: Rugul Aprins, Gherla, Aiud, Reeducarea de la Pitești etc. Dacă e mult, dacă e puțin, ne amintim afirmația lui Booth: *La dureri mari, opere mari!*

BIBLIOGRAPHY

Balotă, Nicolae, *Constantin Mateescu: Fumul bunicului, România literară*, 19 august 1971

Benda, Julien, *Trădarea cărturarilor*, București, Editura Humanitas, 2017

Iorgulescu, Mircea, *Constantin Mateescu: Noaptea și ziua, România literară*, 6 august 1970

Koch, Stephen, *Sfârșitul inocenței. Intelectualii din occident și tentația stalinistă*, București, Editura Albatros, 1997

Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism*, Proza, București, Editura Fundației PRO, 2003

Mateescu, Constantin, *Scrieri I, După căderea cortinei*, Iași, Editura Rotipo, 2014

¹⁹Eugen, Negrici, Prefață la volumul *M-am însurat cu o comunistă*, Râmnicu- Vâlcea, Editura Almarom, 2008, pag.7-10

²⁰Ana, Selejan, *Literatura în totalitarism, 1949-1951*, Sibiu, Editura Thansib, 1994, p.226

Mateescu, Constantin, *M-am însurat cu o comunistă*, Râmnicu- Vâlcea, Editura Almarom, 2008

Pleșu, Liiceanu, Patapievici, *O idee care ne sucește mințile*, Editura Humanitas, București, 2014

Pruteanu, George, (8 aprilie 2002), *Dezbateri parlamentare, Camera Deputaților*, accesat în 5

noiembrie 2018

Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism, 1949-1951*, Sibiu, Ediura Thausib, 1994

Selejan, Ana, *Literatura în totalitarism, 1952-1953*, Sibiu, Ediura Thausib, 1995

<https://www.youtube.com/watch?v=dC2xXcY-z3w>, accesat în data de 5 noiembrie 2018

http://www.romlit.ro/index.pl/cazul_petru_dumitriu, accesat în data de 5 noiembrie 2018